

A MEŠTREVÍCEK CSALÁDI KÉPES ALBUMÁBÓL

MIRKO KOVAČ

Avittas esőköpenyben jövök meg apám temetésére, s megállok a házunk közelében. Annyi megaláztatás ért, nem csoda, hogy olyan kelletlenül és félve jövök haza. A tavasz túlságosan korán beköszöntött, de hiába fordult márciusra az idő, hűvös az alkony, és hirtelen sötétedik, az élet pedig, az egész itteni élet, ott szorong a hegyes ormú nyugati hegy vetette árnyékban; szinte minden átmenet nélkül rátör a hideg és az éjszaka.

Az ember, amint megáll és hegyezni kezdi a fülét, minden szót meghall odafönről, és könnyűszerrel megkülönbözteti egymástól a hangokat; ha pedig valami fogadtatás vagy búcsúztatás van, minden olyan közelinek tetszik, mintha az egész itt játszódna a nagy, négszegletes ház felső szintjén, az ember feje felett. Jobbra és balra gyermekkorom, nagyrészt romokban heverő, építményei. A falba befalazva már csak a régi kő itatóvályú van meg talán.

Akárki halad el errefelé az úton vagy a vágányokon, gyalogszerral vagy lóháton, mindegy, igencsak elbáméskodik, és nem rejti véka alá, amit gondol:

„Ejnye, de szép házak, ejnye, de szép vidék! S az emberek majd kicsattannak az egészségtől, hál' isten!”

De azt senki sem tudja, milyen nehezebbre esik az embernek hazajönni, akármelyik irányból jön is, milyen kínos beszédbe elegyedni a falubeliekkel, a módosabbjával, a csórókkal egyaránt. Hej, ha ott teremhetnénk gyermekkorunk színhelyén, de úgy, hogy ne kelljen sehonnan sem jönni!

A katonaládát letettem a lábamhoz; fehérenemű van benne, amely alaposan megszívta magát a sajt erős szagával. Északról vörös bauxitport sodort a szél. Az elszórt érc itt a hazavezető ösvény. Kialvatlanul és éhesen tekingettem házunk felé, a betett

ablaktáblákra; ez mindig a halál jele. Olyan határozatlan és tévovázó vagyok, mintha minden előlről kezdődne.

Már előre félek, nehogy valami kellemes esti szórakozást rendezzenek: például a családi album lapozgatását, gyászos képet vágva, hogy összecsdüljenek ott nekem; minden rokoni beszélgetés valóságos kínszenvedés, különösen, ha hazudni kényszerülök a fivéreimre, vagy ha anyám jajveszékélését kell csitítanom.

Vajon előveszik-e újra a múltat, mivelhogy annak kátyújába ragadt le minden család. Az anyám még most is bánkodik, azt hiszi, a sors sok örömmel maradt adósa, hiszen lánykora is alig volt, legszebb évei pedig csupa-csupa gonddal voltak kiköveve. A Meštrević atyafiság szerencsétlenül férjhez ment sarja szülőföldjének lankás tájairól csöppent ide, ebbe a sasfészekbe, ezekbe a sűrűn egymáshoz ragasztott pravoszláv házakba, ahonnan belátni az egész megyét, s ahonnan szemmel lehet tartani mindent, ami odalent történik: ki jött és ki távozott, mikor keresztezik egymást az ellenvonatok, hol s mikor gyullad ki valami és lobban fel a lángja, melyik ösvényen kerüli ki egymást a hodzsa és a pap. S mi hasznuk van mindebből? Hát az, hogy ha valaki odalentről közeledik, jókor felkészülhetnek a fogadtatására. A Meštrevićekek mindig szívesen látott és megbecsült emberek voltak.

Vajon szégyenlősen csak odalököm majd az ajtó kuckójába a kofferomat, és egyszerűen a föld alá süllyedek anyám korholását hallgatva, s türelmesen megvárom, míg alaposan kiszipogja és összeszedi magát? Amikor leengedi arcára az áttetsző fátyolt, vajon szóba ke.ülök-e? Meg tudom-e majd magyarázni neki, hogy egy gazember a családban nem sok, s hogy nem azért nem követtem fivéreim példáját, mert nem érzem őket fivéreimnek, hanem mert durva embereknek fogtam fel őket, akikből — miközben hőstettekén törték a fejüket — csak úgy dőlt a birkaszag. Ők voltak azok, akik elherdálták a szatócsboltból összespórolt kis jövedelmet. Most a Donat Meštrević kőfaragó műhelyében faragott márványkő alatt nyugszanak.

(Öszintén sajnálom, hogy elestek 1941-ben; halálukról a Népfelszabadító Háború Okmánytárának IV. kötete emlékezik meg, a Hadtörténeti Intézet kiadása, Belgrád, 1950.) Jómagam pedig a történelemtől meg a háború utáni évek ridegségétől meghibbant, jószerivel mezítláb járó bitang vagyok, csavargó, aki képtelen egy könnyet ejteni apja ravatala fölött.

Ha az album a család nagyságának levegőjét fogja árasztani, én megfulladok tőle. Semmi sem olyan romlékony, mint a hajdani családi dicsőség darabjai. Amikor ilyesmit hallok: ez a mi ménesünk volt, ezek a mi malmaink, s a mi szőlőinkben — a mostari *Hepok* kebelezte be, ott termett a legjobb csemegezőlő —, az biztos jele annak, hogy ebben a házban semmi sem mozdul előre; jól tettem, hogy korán elszakadtam, megvettem a szüleimet, és ha tönkremegyek, rívó-picsogó anyámtól messze megyek tönkre. A „van” meg a „nincs” kormányozza ezt az egész koszos életet!

A LÓ. — Előzvegyült és gyászba borult anyám, amint leülök, felnyitja majd az albumot, és azonnal siránkozni kezd, s teszi ezt mindaddig, amíg oda nem lapoz arra az oldalra, ahol a ló van. A ló, a család büszkesége, amin kizárólag csak lovagoltak, soha nem málházták, s amelyet számtalan levélben és megannyi vagyoni leltárban annyiszor leírtak már. Pusztulásával szertefoszlott az utolsó reménysugár, hogy valaha is jobb lesz, hogy a család visszakerzi vagyonának egy részét.

Mi történhet, amíg fekszem az ágyban, s egy vízcseppet szemlélek, amely a beázó mennyezeten gyűlt meg? Várni... Kitágult szemmel várom tehát, akárcsak egyszer gyermekkoromban, amikor sárgaságban feküdtem, hogy a vízcsepp körte alakúvá nyúljon, majd lecsuppenjen az ágyra, amelyen (1948-ig szatócsbolt-tulajdonos) apám feküdt paplanba burkolózva. Az anyám pedig újfent az albumban megörökített lóról mesél, már ki tudja, hányadszor! S megró, hogy semmi szépre nem emlékszem, én pedig valóban behatároltam magam: ez az a lélektani pont, amelyen megállapodva felséges a közérzetem.

Nem tudom, mért szedi elő apám halálának összes részleteit, még hozzá éppen akkor, amikor a ló jár az eszemben, amint elbotlik a fahíd korlátja tövében, elnézi a tovairamló folyót, eltöpreng, a mulandóságról, a szeme előtt feldereng a természetben elvégezhető sok-sok művelet, de ő csak hunyorog, forgolódik, mozgatja a pofáját, egy-egy marék zabot kunyerál a járókelőktől, végül feltápáskodik, és jó szaftosan leganéz. Most megállj, figyeld csak, figyeld a gőzölgő lóganét, mert gyermekkori emlékeid közé fog tartozni. Szippantsd föl magadba mindazt, ami bomlik. Te légy az első, aki ezt mindenképp jobban nyilvánosság elé tárja. Elbeszéléseidben mindenről, minden óráról beszélsz, szólj hát erről is.

Apám akkor rúgta az utolsót, amikor kiitta a túvel kilyukas-

tott tojást. Az orcája úgy maradt, behorpadva, minthogy erőlködve szippantotta ki a tojásfehérjét. Anyám éppen csak hogy elmosta a bögrét, amikor apám még egy utolsót szívott a szoba fülledt levegőjéből és a kellő mennyiségű halálból. Utoljára még egy hátborzongatót sípolt a torkából, a szája tátva maradt, és vége lett. Özvegy anyám ekkor már kezdett félrerakogatni öreg napjaira. Félretett az egyházi adomány céljára, így spórolt ő a Krisztussal való találkozásra. S miközben mindezt elősorolja, engem lassan elnyom az álom.

Milyen családi átok sújtja azokat a fiakat, akik kivénhedt álatoknak titulálják a szüleiket, vagy pedig azt kívánják az apjuknak, hogy üsse meg a guta?

A RAVATALNÁL. — Mi történik a fenyődeszka padlón, amelyen még meglátszik a pult nyoma? Becipelik az ebédlőasztalt, arra terítik ki a halottat, ismeretlen apám vadidegen testét. Hogy annak idején elhagytam a házat, nem is volt az egyéb, mint a tékozló fiú kiröppenése (amit százszor megkeserülök még).

A földszintre nyíló, kitárt ajtó előtt, ott, ahol valamikor az asztal s egy kisebbfajta tizedesmérleg állt, s ahol 1943 karácsonyán jókora jégcsap pottyant a fejemre az ereszről, széldezzkákából ácsolják azt a ládafélét, amely majd befogadja apám testét.

A frissen gyalult fenyődeszka illata az orromat csiklandozza.

A rokonok, akik ott sürgölődnek a halott körül, vaskos tréfákat űznek, közben-közben pedig illedelemre intik egymást. Vajon a kezét hogy tegyék keresztbe? Pravoszláv módi vagy pedig az asszony hitének előírása szerint? Hiszen az asszony Meštrević lány, márpedig az ő családjában mindig akadt egy szerzetes barát. Aminek hallatán apám sohasem mulasztotta el megjegyezni:

„Egy barát annyi gazemberre!”

A felesége családját egész életében nem szünt meg ócsárolni és pocskondiázni: messze környéken nem találni sem nagyobb családot, sem kevesebb lánygyereket, de több kurvát sem egy rakáson. Egy fának ennyi fattyúhajtása, hogy is jönnek a világra?! Szapora a rosszfajta, mint a nyúl. Apám persze túlzott; de hát ha valakit a sárba akarunk taposni, ki törődik a kellően megválasztott szavakkal?

A rokonok, amilyen közönségesek, nagyokat szellentenek, miközben átviszik apámat a ravatal gyanánt szolgáló ebédlőasztalra. Fojtottan röhögsélnek, s a két művelet között nyakalják a

pálinkát; isznak, mint a kefekötő. Hajba kaptak és legyalázták egymást az apám cipője miatt. Egy szempillantás alatt leszedték egymásról a keresztvizet, fölhánytorgatták egymás őseit, majd hirtelen elhallgattak, szétszéledtek a sötét éjszakában, nekem pedig meghagyták, hogy virrasszak a halott felett, amint illik, hogy egy percig se maradjon egyedül.

S miközben gyászörséget állok apám ravatalánál, húszévesen, félárván, s abban a tudatban, hogy alighanem hamarosan egészen árva leszek, az jár az eszemben, hogy ez a most mozdulatlan arc hogy révedt a földre a szülői értekezleteken, amikor alaposan befeketítettek az éjszakai diákcsínyeimért; s amikor a padlásunkon egész raktárra való villanykapcsolót találtak, amelyeket én szereltem ki valamennyi utamba eső intézmény, tehát a gimnázium falából is.

„Mintha a világosságtól félne ez a kölyök!”

Kitépdestem a villanyvezetékeket, levertem az utcai lámpákat, arról ábrándoztam, hogy az elemek döntsék halomra a frissen leásott távvezetékoszlopokat, és bár szaggatnák el a huzalokat úgy zengve-pengve, hogy egészen betöltse a kópusztaságot!

GYERMEKKORI MEGALÁZTATÁSAIM. — A vakációt rendszerint a javítóintézetben töltöttem, ahol — leginkább estcénként — mindennap az igazgató elé citáltak.

Beültetek a mozdíthatatlanul súlyos templomi padba, velem szembe pedig, fra Veselko Luburić képmása alatt, kopott plüss-huzatú karosszék állt, előtte az alacsony imazsámoly. Nevezetes bútordarab, mert amikor kihallgatott, vagy gyónt, vagy lelkidumát tartott, derék igazgatónk arra tette föl a lábát úgy, hogy legtöbbször a nagy lábfejét láthattam, amelyet megállás nélkül rezgettetett. Amikor dühbe gurult és fölpattant, hatalmas rúgással elrúgta magától a térdeplőt, majd hátat fordítva tajtékozott:

„Uh, hu-hu-hu-hu, hová jutottam én, és micsoda alakokkal van dolgoom!”

Ezután visszaült a karosszékbe, egy kissé megemelte a lábát, és a levegőben tartotta, amíg újból alá nem igazítottuk az imazsámolyt.

Rašica, az igazgatónk, hatalmas szál ember volt, a háború előtt Sofija F. divatszabóságában segédeskedett mint selyemszakember. A keze kacska, mivelhogy a 11. brigád harcosaként, 1945. február vége felé, Konjicban megsebesült; sebesülésének részleteit mindenki

ismerte, még a legkisebbek is az internátusban, amelyet már a következő, 1946/47-es iskolaévben ő alapított meg a ferencrendi kolostorban. Ezt kezdetben lelencotthonnak szánták, csak később nyílt meg az egyik épületszárny az intézet, majd pedig a gimnázium elkülönítésre ítélt vétkesei számára.

Beszédes ember volt, de nem unalmas is. Gyönyörűségét lelte benne, ha hallgatták, s ha látta, hogy szinte lesik minden szavát. Ha észrevette, hogy megcsappant az érdeklődés, elhallgatott, s aztán akár e-ig is imádkozhattak neki, míg megszólalt. Félig nyitott szájjal, ráncolt orral járt-kelt, úgy, mint akinek örökké bűdös valami. Két orcája mint két, dagadt húspárna, a bőre ragyás, légypisokokra emlékeztető, elszórt, fekete pöttyökkel. Szeretett álruhába bújni, volt egynéhány maszkja, például az az ördögmaszk a szarvakkal meg a vörös, kidülledt szemekkel; a száj helyét jelző nyíláson kiöltötte azt a hatalmas nyelvét.

Az egyik kolostori cella ágyán aludt, amelyen nem volt semmi ágynemű; időnként meglátogatta a nála egyébként idősebb, meddő felesége, nekem pedig az volt a dolgom, hogy hetente egyszer felsíkáljam a cella padlóját. Rašica ilyenkor, mint valami házsártos anyós, árgus szemekkel figyelte a súrolókefe minden mozdulatát, s örökké ugyanazt hajtogatta: hogy az inaskorában kapott rengeteg veréstől elbutult és megsüketült, különben érdemei szerint jóval magasabb polcon lenne. Itt következik aztán az a történet, hogy égette ki a vasalóval inaskorában a selymet. Akkor még álmodozott, azt hitte, egyszer s mindenkorra vége lesz az emberi cudarságnak.

A kihallgatás, az volt a fő száma; valóságos rítust csinált belőle: „Aki az én kezemen megy keresztül, abból még lehet is valami!”; mondogatta.

A delikvenseket nemigen faggatta, hanem inkább magáról vallott neki. Semmi hajlandóságot nem mutatott, hogy beskatulyázzon bennünket, s törzslapot sem vezetett rólunk rendesen. Neki az volt a fontos, hogy mi tudjuk, miszerint az apja papnak akarta adni, de ő kiugrott, s így került Mostarba.

A nővére a Banja Luka környéki Názáret kolostorban élt. A Krisztus Vére Követőinek társaságához tartozott, s csak ideiglenes fogadalmat tett. Mindenki, ha legalább kétszer kihallgatáson volt az igazgatonál, tudta, hogy az *Adoratrices Pretiosissimi Sanguinis Jesu* társaságot az olaszországi Valcerosában született Maria de Mathias alapította 1834-ben. Aki nem tudta megjegyezni, annak

1918-szor le kellett írnia, mivelhogy jó igazgatónk ebben az évben született. Mit mondjak: Krisztustól is, a követőktől is meg Maria de Mathiastól is vért köptem.

Az a szoba, ahol a kihallgatások folytak, alacsony volt, a nedvességtől felhólyagosodott mennyezettel, de azért világos is a nyugovóra térő, délutáni nap fényétől. A szögletekben pókhálók himbálóztak, és fénysugarak hunytak ki, lassan-lassan beszűrődött, majd úgy megsűrűsödött az alkony, hogy az igazgató arcát csak a felparázsló cigaretta világította meg. Az alacsony, áporodott levegőjű szobában nem volt villanyvilágítás, mert azt csak a kolostor államosítása után vezették be. A beszélgetés rendszerint napvilágnál kezdődött és sötét este végződött.

Mindjárt uzsonna után, amikor megkezdődött a „nevelő óra”, mindenki maga ment a szobába, s ott várta az igazgatót. Előfordult, hogy több óra hosszat is. Amikor megjött, az ajtó előtt mindig köhintett s úgy lépett be a következő szavakkal:

„Itt is vagyok már.”

Az öklére tekerve ott a kutyalánc. Már aközben, hogy a nyakadra köti a láncot, megaláz; ott szuszog és fingik, és olyan büzt áraszt maga körül, amelyet utána még az ágyban is érzek. Nem mulasztja el ellenőrizni, hogy nem túl szoros-e a lánc, s egy-két szemmel lazábbra engedi. Mielőtt karosszékebe távozik, a bűnös arcába hajol és rájleszt:

„Idehallgass, öcskös! Nincs olyan istenteremténye, sem férfiban, sem nőben, de lehet az az öregördög unokája is, akinek én nem mernék a szemébe nézni!”

Aztán, ahogy ellép a delikvens mellől, a kutyalánc másik végét végigcsörgeti a padlón. Amikor letelepszik, kijelenti, hogy sajnálja, miszerint fra Veselko Luburić szobájában, ugyanott, ahol ő Szent Antal *Veritas* című folyóiratát szerkesztette, ez a mai nevelő óra, a kihágás súlyossága okán, ilyen kellemetlenné fajult. Minthogy a lánc egyik végén ember, a másik végén kutya leledzik. Ezután hosszan-hosszan szemlél, megvárja, amíg a lemenő nap utolsó sugara is kihuny rajtad. Majd amikor mellednek szegezi a kérdést:

„Van neked fogalmad róla, hol vagy?!” akkor bárki tudhatja, hogy most pedig a kolostor története következik.

Azzal kezdi, nem csoda, hogy a Szent Megváltó Provinciában van, hogy a kolostori templomot kereken nyolc ízben rombolták le, de minél többet rombolták, annál nagyobb gyönyörűséggel építették mindig újra és újra, s hogy ez a pompás, nagy palota, ahol

szaros lábaiddal naphosszat csoszogsz, ferencrendi alapítvány, amelyet 1924-ben menhelynek alakítottak át. Abban a padban pedig, amelyben most te gubbaszkodsz, lelkigyakorlatra készülő apácák ültek. Ott, ahová a kedves nővérek a feneküket tették, akár ki is nyújtózhatsz, s a végkimerülésig hallgathatod az igazgató gyermekkorának történetét. Végül aztán rábeszél, hogy alkalmas pillanatban és mindenki füle hallatára kiáltssam oda Floriana Šolónak, a Szt. Vince-rend valamikori irgalmas nővéreinek, az intézet jelenlegi nevelőjének azt, hogy: disznó! Ezt a kívánságát szívesen teljesítettem, annak ellenére, hogy a hadiárvaék Floriana néninek vagy Floriana nővérnek szólították.

Floriana Šolo alázatosságra nevelt bennünket: ami körülöttünk történik, az mind nagyszabású, hatalmas arányú, ember fia azt semmiben sem befolyásolhatja, ezért légy illemtudó, de ne megálázkodó, légy udvarias és türelmes, van, aki szüntelenül gondot visel rád és titokban figyel, járj az emberek kedvében, akkor neked is kedvedben járnak, görnyedten járj, de egyenesen gondolkodj, félj, de ne légy gyáva stb. stb. Illemre és a felnőttek csodálatára nevelt bennünket. Én meg akkor azt mondtam:

„Baszom én az ilyen prédikációt, Floriana nővér!”

S hát újfent az igazgató színe elé citáltak. A nevelő óra napvilágnál kezdődött, és késő éjszakába nyúlt. A szoba sötétbe borult, a velem szemben ülő hatalmas testnek még a körvonalait sem láttam. Jó sokáig némaságba burkolózkodt, aztán egyszer csak megtört a csend:

„Mért nem mégyludni?”

Gyufa sercent, magasra tartotta a lángját, hogy megvilágítsa nekem az utat. Már az ajtóban álltunk, amikor szelíden megkérdezte:

„Aztán... könnyebb a lelkednek, ha Floriana nővért disznónak nevezted?”

„Könnyebb”, feleltem.

„Akkor könnyíts magadon holnap is”, mondta.

GYÁSZÓRSÉGEN. — Amint megvirradt, svábbogár iramodott át fekete pánccéljában a helyiségen, s ki tudja, melyik rejtekhelyen kucorodott le, hogy onnan figyelje a temetést.

Elhessegetem a legyeket, amelyek úgy gabalyodnak bele apám mozdulatlaná tapadt hajába, mint a rohadékba. Ez az arc...

hányszor, de hányszor ült ki erre az arcra a mohó kéjvágy lár-
vája, s öntötte el, mint a tűz.

Ez a test tántorgott, bukdácsolt hazafelé a vasútállomástól a
boltig, karmolásokkal a bőrén ez úszta meg a többi borisszával
való számtalan tengelyakasztást, s itt, ugyanebben a helyiségben
józanodott ki megannyiszor önnön bűzében, itt nyögdécselt és
éledezett aléltóságából puffadtan és lomhán, újból és újból csodál-
kozva helyzetén, amelyre ébredt, de hálásan is egyszersemind, hogy
föltápáskodhat és odaállhat a pulthoz kiszolgálni.

Amint elkongatták a delet, apám itatni kezdte a bolti lebzselő-
ket, és a plafonba durrogatott; a boltja egyszeribe a mulatozók
és duhajok gyülekezőhelye lett. S mi történt? Megint csak fölön-
tött a garatra, és előlről kezdődött minden. Öklendezett és fúj-
tatott és nyögött és csikorgatta a fogait és vérbe borult szemekkel
ébredezett, józanodott.

Csak olyankor szelődült meg, amikor ivócimboráit emlegette,
akik sorra kiköltöztek a temetőbe. Az özvegyeiknek ő volt a vi-
gasztalója.

Életének két dátuma kapott méltó helyet a család történetében;
az egyik, amikor közölték vele, hogy nem májorvadásban, hanem
szifiliszben fog meghalni, a másik pedig 1948. június 28-a, ami-
kor józan volt, mert a boltját államosították; késő estig folyt a
létározás. Apám pedig csak másnap csapott a homlokára mond-
ván:

„De hiszen én tegnap egy cseppet sem ittam!”

S egy összetört öregember állt előttünk, aki már csak árnyéka
önmagának. A megrögzött iszákos elmulasztott egy napot. Elég
ahhoz, hogy összeroppanjon.

Anyámnak, persze, nagy teher esett le a válláról apám halálá-
val, de azért ez még nem ok arra, hogy körüljátszolja a sírját.

Milyen a haldokló ember? Olyan, mint azelőtt? Gondolok, min-
denekelőtt, a megüvegesedő szemekre, amint olyan tehetetlenül
szegeződnek a rút valóságra: a futballpálya korhadt kerítésére meg
egy dűledező, régi épületre.

Ilyenkor látom, mint fonódik össze és viaskodik egymással a
városok sorsa. Az, ahogyan hámlik a vakolat, a homok, a mész,
vagy ahogy fölhólyagzik a mennyezet, egyáltalán nem nyugtat
meg, hogy itt másképpen volna.

Nyugton hagy-e bennünket a párosodó állatok emlékképe, ame-

lyeket a történelemórán vagy pedig a tehervonat lépcsőjéről látunk?

S most mi van? Bébocsássuk részeg apánkat a templomba, vagy pedig azt a tényt vegyük-e az életrajz mércéjéül, hogy az élet mindenütt, minden városban, azonos időegységeken belül alakul? Micsoda undorral szemléltetek apátok zsugoriságát, kancsallá váló szemét, amíg a pénzt számolja! Amikor pedig szembe találjuk magunkat a cukrászdában kadaifot* habzsoló, alkoholistá képével, megfogadjuk magunkban:

„Örökre elhagyom a szülői házat!”

KÉPEK A MEŠTREVICÉK CSALÁDI ALBUMÁBÓL (1.) — Senija Meštrević volt a mi őrangyalunk: a mosoly ritka vendég volt az arcán, hangsúlyozottan nagy, elnehezült szemhéjait pedig lustán emelte fel és hamar lesütötte — mert Senija Meštrević tekintete rövid, kimért és kifejező volt.

Ha nagy ritkán mégis felnevetett, a kendője csücskével eltakarta a száját; ez azonban többet is jelentett: azt, hogy a kegyeibe fogadott, meghódítottad valami huncutsággal vagy éppen komolyságra valló megjegyzéssel. Ilyenkor kényelmesen elhelyezkedik a karosszékekben, hallgatja, amit mondanak neki, cigarettát sodor, megnyálazza, tüzet csíhol, majd nagy füstfelhőket eregetve a világ dolgairól való gondolataiba mélyed. Olyan asszony, aki a mai eseményeket ugyan nem érti, de a múlt képei világosan állnak előtte, s azokról pontos ítéletet alkot.

Az öblös karosszéket, férjének valamikor trónját, hatvanéves korában vette birtokába. Ha valaki óvatlanul beleült, az egész ház népe nekiesett:

„Kelj fel, ez a nagymama széke! Menj innen!”

Senija Meštrević az évek során mit sem változott: se nem öregedett, de hát fiatal sem volt soha. Harmincévesen került a Meštrević házba, amikor már vénlánynak számított. S négy fiúgyermeknek adott életet. Jószerivel ez volt az egyetlen asszonyi feladatvállalása. Mert az összes többi férfimunka volt. Meg tudta fogni a dolog végét, nem riadt vissza semmi munkától, mégis egy élet múlt el felette örökös nincstelenségben. Igaz, voltak évek, amikor egy kissé jobban ment: amikor termett, és volt mit le is

* Kadaif — lisztből, tejből és tojásból készült, sörbetel leöntött, orientális sütemény.

aratni, be is oltani, de mindent összevetve a család a nélkülözés jegyében élt, s ő birokra kelt vele, és tűrte és kibőjtölte és hosszú életű lett ezen a földön; a vele egyívásúakat mind eltemette. S ha vendég jött, még mindig meg tudott vele inni egy findzsa kávé.

Jozo Meštrević, a gyermekkorában örökösen betegeskedő legkisebb fiú volt a kedvence. Ez a látszólag kemény tartású asszony valósággal csüggött rajta, kivételt tett vele, és annyira féltette, óvta, hogy magának a fiúnak is terhessé vált ez a gondoskodás. A többi testvér ráhagyta, egy zokszó nem esett, hogy a mama félrerakosgatja Jozónak a legjobb falatokat, a legjobb holmit. Így ment ez jó tizenöt évig, hogy az anya reszketve várta az évszakok váltakozását: merthogy az egyik elviszi az ő kedvencét.

„Vagy vedd el, Uramisten, vagy ne kínozd tovább!”

Isten meghallgatta a könyörgését, és erőt lehelt a fiúba: életre kapott, szépen kifejlődött, legénnyé serdült, majd egy napon bejelentette, hogy kéri a részét. Ezt mindjárt eladta, és eltűnt a faluból. 1941-ben jött vissza... Fekete, usztasa egyenruhában.

EGY ESZELŐS HANG. — Nagyboldogasszony napján, ünnepelőben, az augusztusi nap kiegészítette fű törekjében, akár egy varjúcsapat, usztasák játsszák veszedelmes szuronyjátékukat tompán visszhangzó refrén kíséretében: Meszet a szerb-re! Mintha az előző éjszaka rájuk telepedett lidércnyomástól igyekeznének szabadulni. E vad kifejezésű, közönséges arcok mindegyike örömmel vállalja a kegyetlen szolgálatot. Az emlékezetben letompult minden; a történelem olybá tetszik, mint a távoli mennydörgés. Csupán az összefenődő pengék egy-egy éles csattanása szűrődik ki. Még itt lihegnek az ablak alatt a napszállat szárazságában. Árad belőlük a bakaszag. Amikor pedig elmennek, az összetaposott föld és bakancsaik egy-egy lenyomata marad utánuk. S mindig itt hagynak valamit, a nap erős fényében mindig megcsillan valami a fűben a fegyver valamiféle jeladásaként.

Egy eszelős hang szárnyal a gyomorból jövő, tompa mormogás fölött. Ante Orepić tiszturaság keze vérzik. A törökkel való játék nem múlhat el kisebb-nagyobb sérülés nélkül.

Sok rászoruló jár le és tölti itt az éjszakát; a tűzhelyétől távolodródo embert a honvágy emészti, nehezebbre esik minden, s nem nézi, mikor elegyedik szóba valakivel. S azt sem, kivel. Csak le-

gyen, aki meghallgassa, akinek kipanaszkodhatja magát dallamosan sopánkodva:

„Ej, ej, úgy bizony, barátocskám!”

Hogy mélyet, nagyot sóhajtson, ha kell, ha nem. Hogy hanyatt vesse magát és a kezét a feje alá dugja. Mert az ember kiszakad a házból, és mindent kényszeredetten csinál.

Odakint rászakad a sötét éjszaka a kommunistákra, az árnyékok látomássá válnak, és ok nélkül mozdul, borzolódik minden.

Senija Meštrević beteszi a zsalukat, s úgy fordítja el a fejét legkedvesebb fiától, mint a bélpoklostól. A testvérek ki-ki magának; messziről figyelik a dolgokat. Hallgatagon vacsoráznak.

Mato, a legidősebb fiú, arra, amit föltettek magukban, édesanyja áldását kéri. Harisnyában mászkál az új padlón. Megkérgeződött, durva parasztmarkában fürgén táncoltatja a parazsat; odaviszi az anyjának, hogy rágyújtson. A másik két testvér tágra nyílt szemmel néz; érzik, észlelik a szürkületben kívülről érkező hangokat, az est haldoklását.

A testvérek a kommunista párt hívei, noha egyikőjük sem meggyőződéses kommunista. Mato gyanakvó, hallgató, de eszes paraszt. Mint két mély árok, rajzolódik ki arcán a két nevetőráncc. Az álla gödröcskéjét pedig fölső köldöknek keresztelték a falusi tréfacsinálók. Mato arról ábrándozott, hogy kerítést emel, s úgy védi meg földjét más jószágától. E célból karókat szúrt le a terméketlen gyeperész hosszán. Térden csúsztatva dolgozott. Amikor Mirko öccse megkísérelte rábeszélni, hogy csatlakozzanak a haladó ifjúsághoz, szó nélkül végighallgatta, majd elindult a forráskút felé. Akkorákat lépett, mintha a tarlót akarná lemérni. Csak ozsonnakor bökte ki:

„Aki nagyon begerjed — hamar ki is hűl!”

Mirko Meštrević a háború előtt a pamutgyárban dolgozott, mindenféle falusi multság vezérkolomposa, olyan szabad szájú, mintha ő volna a legnagyobb szoknyavadász, pedig csak a szája jár, mindenki irigye, lakodalmi tréfacsináló és betlehemes fiú, akinek az a rögeszméje, hogy a család ősi fáját ki kell vágni, hogy a lusták ne hűsölhessenek az árnyékában. Az a vörös bajsza — télen — mindig mintha az arcára volna fagyva. Apró szemei csak résznyire vannak nyitva, úgy, mintha mindig valami katasztrófát sejteneének, amely mindjárt bekövetkezik a természetben. Ez a szembogár azonban tágulékony, és minden esztelenségre rácsodálkozik. A régi világ megérdemli, hogy szétessen.

Petar másfél évvel idősebb Jozónál, a mama kedvencénél. Szemölcsös, bibircsókös bőrű, magába roskadó, furcsa szerzet volt. Gimnáziumba járt, és megfogadta az anyjának, hogy gondoskodni fog nyomorék öccséről. S amikor csak Jozónak leesett a feje, elnyílt a szája és nyála csordult, amikor kifordult a két zavaros, gyulladós szeme, Petar ott virrasztott felette, bátorította, hajtotta, hogy fölfelé nézzen:

„Arra, arra nézzél, Jozo! Akkor meggyógyulsz!”

Jozo ekkor minden izmát megfeszítette, micsoda siralmas erőlködés, nyújtogatta a nyakát, de legfeljebb csak a szemöldökét tudta némileg felemelni, a szemefehérjét odafordítani, amely aztán úgy marad, mereven, abban a kristálygyűrűben. Odafönt pedig csak a mindennapjaikat élő pravoszláv házak vannak.

Akár a fémedénybe koppanó vízcseppek, úgy kopogott az az eszelős hang, amíg teljesen be nem sötétedett. Mondta és mondta, sorolta fáradhatatlanul: közkatonák, tisztések, századosok, őrnagyok, ezredek, tábornokok, usztasa bizalmiak. A hang meggyőződéssel állítja, hogy Isten szeme rajta van mindenkin, mindegy, milyen hivatást teljesít. Az egész világ alá van rendelve a hatalomnak. A csuhások egymást basszák az iskolapadokban. A kapu deszkájába kés fúródik. Penge villan az ablak alatt a hársfa törzsének irányában. Beleáll egy a deszkatáblába is. A szúrágta pravoszláv feszületbe. A törökkel való játék — rítus. A hang fémesen koppanva hajtogatja változatlan sorrendben ugyanazt, mintha verset mondana fel: közkatonák, tisztések, századosok, őrnagyok, ezredek, tábornokok, usztasa bizalmiak.

JOZO MESTREVIČ. — Jozo Meštrevič megyen a kavicsos gyalogúton, arcába süt a hanyatló nap. Ilyenkor már megnyúlnak, elfoszlanak az árnyékok, az út egy kis ideig olyan, mintha aranypénzzel szórták volna be, igen, ez minden bizonyosan utolsó lobbanása a napnak; a napsugár nyilazva verődik vissza kíglancolt csizmájáról, amely az út porától csak a bokája táján homályos egy kissé, mint a vak tükör.

Jozo arca az esthajnali tündöklésből a békés szürkületbe vált át. Feketébe öltözött alakja lassan halad tova, egy kissé tétovázva lépked, mint az idegen.

Fönről szemmel tartjuk az ösvényt, amely jobbra és balra ágazik, majd elkeskenyedik, végül beleolvad a köves pusztaságba; az öreg iskolához vezető, kitaposott, agyagszínű általút ez. Jozo Mešt-

revic vissza-visszanéz, forgolódik, távol kerülván így a szülői ház küszöbétől és a diófától és a teknőtől, amelyben nyomorult gyermekkorát töltötte, s ahonnan — mintegy börtönéből — keseregve és tehetetlenül úgy tekingetett házainkra, mint valami távoli és valószínűtlen világra. Hogy szeretett volna kiszabadulni és belevetni magát az esteli gyermekzsivajba, amely nem egyéb, mint a napszállattól való félelem. És odafönről nézni le a szülői házra meg a szelíd lankára. Úgy érezte, fönt zajlik az igazi élet.

Ezen az ösvényen is, amely átszeli a tájat, nemrég még zajlott az élet. Nagy volt a sürgés; emlékszik Jozo Meštrević, mindenre emlékszik, csak úgy tolulnak a képek. Szemével végigkísért mindenkit, aki lejött, és azt is, aki lassan, görnyedten, teherrel a hátán baktatott fölfelé. Lehetett az csavargó kuvasz vagy az ördög öreganyja, lovasember vagy lelkész, kaszás vagy kapás, mindenkit ismert, aki lejött; de azt is, aki fölfelé tartott: ha számár, ha fiánác, ha diák, ha paraszt, egyre megy.

Mindegyik menetet, legyen az temetési vagy lakodalmas menet, bizonyos mellékes művelet kísér, például — pravoszláv szertartás szerint — a harangszó, amely úgy szárnyal odafönről, akár egy misztikus és feltétlen hit bús kongatása; a nép sokjajú kínjának hangja ez a harangszó, amely messzire, a megye határain túlra is elhallatszik, s amelynek — egymásra találva a térben — rendeltetése van Hercegovinában.

Amikor odafönt kaszát élesítenek, zeng az egész táj, az egész völgy, a kovácműhelyben pedig naphosszat kalapálnak; szentjánosbogárként még éjszaka is szikrák röpködnek. Lehallatszott az edénycsörömpölés, amihez hozzáképzelte az esti idillt; most maga kaptat fölfelé az ösvényen, hogy része legyen benne, ebben az álomban.

Gyermekkorában szomjasan itta magába a fönti világról szóló meséket: a vad férfiakkal erről a fajtájáról, a hirtelen haragú, lobbanékony emberekről, akik csak a maguk hasznát nézik, egész életükben kuporgatnak, hogy aztán egy nap alatt elverjék az egészset, nyomorognak, fogukhoz verik a garast, mégis szegények, mint a templom egere. Amikor lemennek a városba beszerzés céljából vagy piaci napokon, rendszerint berúgnak a „disznó vlahjai”, és késre mennek. Tudatlanok és hazugok, és az egész világ a bögyükben van. Amott meg nyaklók nélkül szaporodnak, no de hálnak is, szerencsére; különben annyian lennének, mint égen a csillag. Nem hisznek senkinek, és ha orvosságra szorulnak, egy

istenért nem kérnének másoktól; maguk kotyvasztanak mindent. Jozo Meštrević valósággal igazságtalanságnak érezte, hogy ilyen pulya népség telepedhetett meg odafönt, s hogy mindenki mást megelőzve, ők élvezhetik elsőnek a felkelő nap első sugarait. Azt a haszontalan népséget, hogy jönnek ők ahhoz, hogy fönről nézzék a világot meg minden mást?!

Egészen másfélék voltak az asszonyaik, a fehérség: szelíd és kedves, távol állt tőle az irigység, békülékeny és szogálatkész, igen, de forróvérű is egyszermind. Messze földön ismertek voltak a fönti asszonyok: a szemükben mindig ott ült a vágy, melyet azonban — hacsak nem volt céda — ügyesen palástolt mindegyik. Akik más vidékről kerültek oda s otthont találtak, azok is ilyenek voltak: könnyen fogantattak és könnyen szültek. A Meštrevićek közül csupán egyetlen eladó lány került föl. De mindkét fél elégedetlen volt.

Jozo Meštrevićet nyugtalanítják a fentről érkező női hangok. Mintha azoknak a nászágyaknak a tüze csak súlyosbította volna a betegségét. Amikor a nappal rendjét egészen beborította a sötétség, szomorkás hangulata erőt vett rajta, és sokáig nem tudott elaludni, egész valójával feszülten figyelt, hogy minden neszt halljon.

Ahogy leszállt az est s elvégeztek a ház körül, hol előbb, hol később, elkövetkezett a szenvedély órája, a szenvedélyé, amely mindig odafönt csapott föl, s úgy ragadt át rá. Beteg teste ilyenkor lázban égett. Minden leszűrődő és bármiféle indíttatású apró nyöszörgés, röpke sóhaj — neki mindig egyet jelentett. Az összes többi hangnak pedig: csapkodásnak, kalapálásnak, zenezónak vagy a guzlica jajongásának csupán egy a rendeltetése, az, hogy elnyomja a hevülékeny vázsoncseléd lecsillapítása és kielégítése végett vívott heves csókcsaták zaját.

Reggelente a pravoszláv templom homlokzatának fehérségére nyitotta rá a szemét, s ez a fehérség olybá tetszett, mint valami égi ragyogás.

Jozo Meštrević számára összebékíthetetlen, egymástól való szüntelen félelemben élő két külön világ volt ez. Kizárólag a rossz oldalukról ismerik egymást, eddig egyetlen jó szót nem találtak egymás számára. Semmi mást, csak a jelenlegi és múltbeli vihályaikat ismerik el. Mindebben annyi a túlzás, hogy azt már el sem tudják viselni a felek: odafönt csupa ördög járja vitustáncát, isten-

káromlók és házasságtörők élük világukat; idelent minden bajt, meddőséget a föntiek jelenlétével magyaráznak.

Jozo Meštrević kaptat fölfelé, gyermekkorának mennyországa felé, az úton, amelyet meredekebbnek képzelt; most könnyűszerrel hagyja maga mögött.

Odafönt megállt minden, elült a hangzavar. Elcsendesedett a kora esti zsongás. A fejest elhalasztották; a fehérség szemmel tartja Jozo Meštrevićet. Különös látogatás szokatlan időben. És különös látogató.

Jozo megáll, és hálát ad isten végtelen jóságának. Ámde az elébe táruló látvány csalódást kelt benne. Olyan szegényesnek, közönségesnek, nyomorúságosnak tetszik neki minden. Egy világ dőlt össze váratlanul, egy világ, amely a valamikori beteg ábrándjaiban élt. S most is fülelni kezd, akárcsak gyermekkorában: süket csend honol, mert lent mozdul a világ, lámpák gyúlnak és kihunynak. Az egész élet egyetlen petróleumlámpa fénykörébe szorul. Jozo az égre emeli az arcát. Bőre megfeszül, szederjessé és át-tetszővé válik; csakhogy ki nem szúrja a csont. A szülői házban megnövekednek és megsokasodnak az árnyak. No, és beszédessé válnak-e a kintről beszűrődő titokzatos hangok?

A nagy, családi ebédlőasztal fölé hajló Jozo Meštrević részben a fénykörben van. Szeme a gödrébe sötétül, majd csillogni kezd. A nyakerei kidagadnak. Neki magának is olyan mindez, mint egy látomás.

Lehúzódok és eltűnök a sötétben. Hányszor, de hányszor másztam át a kerítést, és derültem a beteg ügyefogyott erőlködésén. És kicsúfoltam bajában.

Jozo Meštrević ordító hangja élesen hasított bele álmomba meg a felsőfalu esti idilljébe:

„Egy csirkeól nem marad utánatok! Írماغja sem marad itt a szerb fattyúnak! Úgy éljek!”

KÉPEK A MEŠTREVIĆEK CSALÁDI ALBUMÁBÓL (2). — A szűnyogháló gyanánt szolgáló, lehetőleg könnyű és feszes függönyön keresztül mindig ugyanazt a tájat látom. Senija Meštrević a mosdóul is használt ablakmélyedésbe lép, s eloltja a gyertyát a szappanos vízben. Éleset sercint a kanóc, a levegőben kellemes illat terjeng. Senija kihúzza a dugót, a víz csurogni kezd. Kezdetben erős sugárban ömlik, aztán már csak csepeg.

„Azok a kurva fráterek!”, dünyögi Senija.

Késő éjszakai nyikorgás — Senija húzza odébb a széket. Őt magát alig-alig látom a sötétben. Megkondul a harang. A katólikus templom tornyán éjfél után egyet üt az óra. Holdfény ömlik el a tájon, árnyéka nő mindennek. Van valami nyugtalanság ebben a fényárban. A ló, amely eddig a szérűskert szélében heverészett, föltápászkodik. Tompora fénylik. A pelyvába fúj. Gabonailat tölti be a szobát.

A víztárolónál levő kő itatóvályú mögül felbukkan két Meštrević fivér. Egy darabig tétován állnak, aztán behúzódnak az árnyékba. Azért jól látni őket, többet nem mozdulnak.

A fény egy varjúcsapatra is ráesik, ott gunnyasztanak a kerítésen. Fekete tollruhájukban, lépcsőzetes elrendezésben sorakoznak egymás mellett, várják a lövést, hogy föltrebbenjenek, majd néhány szárnycsapás után egypár méterrel odébb helyezték baljós-latú mivoltukat.

Petar Meštrević kilép az árnyékból, keresztülhalad a hold fény-özönén, amely nyalábokban esik a víztárolónál levő itatóvályú vizére, s itt elvegyül az ég csillagmiriádjainak reszketeg tükörképével. Sebtében megmosdik, majd felegyenesedvén, lassú léptekkel Mirko Meštrevićhez, a bátyjához megy. Lehajol, s egy ideig ebben a helyzetben marad. Egy koppanással a betonfödémre tette a géppuskáját, aztán ismét az éjszakai csend honolt a tájon.

A mozgások közötti rövid időközöket Senija Meštrević sóhajtozása tölti ki. Háza dőlni készül, az eresz súlyos árnyékként, mozdulatlan foltként rajzolódik ki a földön. A gyér külső fényben is szenvedést látok az arcán. Két száraz tenyere susogva fenődik össze, mint a papír. Egy anya, a történelem szemtanúja, tördeli itt most és ejti ölébe szikkadt kezét.

A szorongatottság órája ez. Mint amikor az ember felkészül, hogy elviselje a sors csapásait. S mindinkább magába roskadt.

Nyílik az alsó szint ajtaja, a sarokvas feljajdul és belehasít az éjszaka sötétjébe. Mato Meštrević, a legidősebb testvér, kivezeti Jozót. A feje fedetlen, a szájában rongy. Úgy lépeget, mint akinek béklyó van a lábán. Majd most is megered a nyála-taknya, akárcsak gyerekkorában. Mellét kiszuperált szíj szorítja. Késhegy szegődik bordáinak. Jozo ököllel a csatornába vág, ellenáll, nem akar a fák felé indulni. Úgy megy, mint a vértanú, s vissza-vissza-fordul. Még rajta van a fekete usztasa nadrág. Mind közelebb kerül a tölgyfalombok vetette sűrű árnyékhoz. Ide-oda ingatja a fejét, mint valami megbéklyózott állat.

Petar fölegyenesedik, és az éles fénybe lép; megvillan a fegyvercső. Alakja egy kissé előregörbed, vizel, a kristályos vízszög azonban nem folyékony benyomást kelt, hanem mintha áttetsző gyöngyfűzér volna. Mögötte mézsfehér világosság hatol előre, mint valami függöny, amely eltakarja a hátteret. Ha nem volna mozgás, észrevétlen maradna.

Most előjön az árnyékból Mirko Meštrević, a mezsgye mentén megindul a tölgyes irányában. Megáll, leveszi ellenzős sapkáját. Jól látszik a halálsápadt arca. Jozo ott térdepel bátyja, Mirko Meštrević előtt, arcával majdnem a cipőjére hajol. A tölgyerdő hangjait füleli; ismeretlen vad nyugtalanító rikoltása harsan. Fönt-ről, az istállóból, szuszogás hallatszik; egy tehén fújtat ott. Fölkel, s a jászolhoz dörgölődzik.

Mato Meštrević bemegy a házba. A földszinten mozdul valami; elnyeli a sötét. Mato egy kirojtosodott szíjjal kerül elő a szerszámkamrából, s olyan döngő léptekkel közeledik, mintha a talaj keménységét tenné próbára. Hosszan nyikorog utána az ajtó. A testvérek fölsegítik Jozo Meštrevićet, a víztárolóhoz vezetik. Petar fölmegegy a tetejére, kizárja a lakatot, majd kitarja a vasajtót, amire oda van kötve a vizesvödör. A lánc már három-négy barázdát koptatott a medence kötorkába. Petar ledobja a vödört a ciszternába, megmeríti, majd odakínálja Jozónak, aki hosszú kortyokban, mohón iszik, úgy, mint amikor az állat vedel. Aztán ki nyújtja a nyakát, s a maradék vizet a fejére önti. Reszketés vesz rajta erőt.

Odabent, a zárt szobában, Senija Meštrević torkát gyenge, fojtott hang hagyja el. Se nem sír, se nem jajveszékkel, hanem nyüszít. De csakhamar lecsendesedik. Egy pillanatra, vagy kettőre tán, ismeretlen lényé válik. Látom, a szája mozog, mintha Krisztussal beszélgetne. Kyrie eleison, Christe eleison.

Mint aki elutasítja a beletörődő alázatot, Senija kimozdul az istenfélő hívő nyugalmas testtartásából. Egy gyors mozdulattal az ablakkeretben terem abban a szinte kinyilatkozásszerű, isteni ragyogásban, mert a holdfény valósággal özönlük, és most közelebb hozza egymáshoz a háttéren kirajzolódó két árnyékunkat, és megvilágítja a padlón heverő tárgyakat. De továbbra is homályosak és rejtélyesek maradnak a dolgok. Senija Meštrević száraz kenyérhéjjal kitaróan zörgeti az ablaküveget, s ez, amilyen váratlan volt, éppolyan kísérteties benyomást keltett. S mert folyamatos, a hang egyre terjed. A rövid, kimért ütések pedig egymást érik.

A toronyóra elüti az első óranegyedet. Mato Meštrević összeköt két szíjat, jó erősen meghúzza a csomót. A szíj egyik vége nem állja ki a próbát, elszakad, mert rohadt. Elporlik a kezében, és orrfacsaró porát mindjárt felkapja a légáramlás.

A ciszterna fedele nyitva, ferdén meredezik. A vödör ottmarad a betonfödémén. A négy fivér megindul a tölgyesnek; mennyi, de mennyi előre nem látott dolog van az életben. Jozo kitepi magát és megbotlik, Mato azonban végighúz rajta a szíj csomós végével.

Valami futó árny, a táj felett tovaúszó felhőfoszlány, egy pillanatra összemosta a négy sötét árnyalakot. Ez azonban csak addig tartott, mert azonnal vissza is nyerték emberformájukat. S Mato Meštrević már ki is vált a csoportból, átvette a szíjat az egyik ágon, s oly módon ellenőrzi a szíj meg az ág teherbírását, hogy a lábát a földtől felemelve rácsimpaszkodik. Eközben az egész lomb is úgy mozog, mintha váratlan szélroham érte volna. A távolabb sorjázó fák koronája is betölti az egész ég alját. A toronyóra kettőt ver: fél kettő van éjfél után.

Mirko a szülői ház felé fordul; a sötét ablaksorra ferde árnyék esik. Az épület olyan benyomást kelt, mintha kettészelték volna: az egyik fele sötét, a másik meg mintha izzana. Az istálló körvonalai élesek.

Petar a fához vezeti Jozót; ő már nem ellenkezik, megfogja legidősebb bátyja feléje nyújtott kezét, s maga illeszti nyakára a hurkot, amely — laza lévén — a torkáig lecsüng. Mato megszorítja a hurkot, húzza a szíj másik végét, majd akkorát ránt rajta, hogy Jozo felemelkedik a földről és kinyúlik. Jobbra-balra perdült a test, aztán végképp mozdulatlaná vált. A tölgyfa beleszketett, de leveleinek susogása olyan nesz, ami semmi másnak nem tulajdonítható. Csak az ág recscent egyet, mintha le akarna törni. A recsegés, ropogás azonban egyszerre csak megszűnt; Jozo talpa valamivel közelebb került a földhöz. Mato letérdelt, és levette a cipőt az akasztott ember lábáról. A talpai csaknem érintik a talajt. Mirko fogja az öccse cipőjét, a kezében viszi. A csipkebokorral benőtt mezsgye felé távolodik. Mindhárman leereszkednek a lejtőn, általutat választva kibukkannak a tisztáson, majd pedig eltűnnek a sűrű tölgyerdőben.

Senija Meštrevićet a székében találja a hajnal; alakja összenőtt a bútordarab fájával; ugyanolyan kemény a csontja, az arca, a csuklója és a mozdulatlan álla. Feláll, és az ágyához lép. Mindazok az imént még titokzatos dolgok egyszerre valóságossá váltak

és rendeltetést nyertek. Mindaz, ami az éjjel még visszataszító volt. Kortyint a langyos esővízből, felsóhajt, s azt mondja:

„Lakolnia kellett, ha egyszer nem tartott a testvéreivel!”

Lefekszik, összekuporodik, magára teríti, majd a fejére húzza a csergetakarót.

Elnézem a letakart, törődött test megannyi szegletes kitüremlést, ahol a könyökét vagy a térdeit vagy a vállát sejteti. Teljesen mozdulatlanul fekszik, mintha nem is élne. Csak csupa púp és bütök, egybefagyott darabok és holt idomok a sötétbarna, széleszegett cserge tiszta szőttese alatt.

KÉPEK A MEŠTREVÍCEK CSALÁDI ALBUMÁBÓL (3). — Mi lett a testvérek további sorsa? S ez arra indít-e, hogy lassan becsukódjék a Meštrević család képes albuma? De hát véget érhet-e bármi is anélkül, hogy bepillantást nyernénk az eseményekbe? Vagy pedig, mintegy mellékesen és minél tömörebben, mondjuk el talán, hogy a Meštrević fivérek közül kettőre, Petarra és Mirkóra, mint dölyfős, eldurvult, nyers és engesztelhetetlen emberekre virradt rá az 1948. esztendő. Indulatosak voltak döntéseikben, könnyen leócsároltak bárkit, a maguk dolgát meg az egekig dicsérték (szívesen meglátták más szemében a szálkát, a magukéban pedig a gerendát se). Némi vagánykodástól sem riadtak vissza a városban: Mirko pimasz a nőkkel szemben, Petar pedig hajlamos az itala és a kötözködésre meg az ellenféllel való szócsatákra. Ugyanakkor — bár mindketten lehangolódtak magányukban — készek voltak még szigorúbban ragaszkodni „ifjúi eszményeikhez”. Egy értelműbb világban és annak világos támaszában hittek. Eljárásaikat a szükség parancsával indokolták. Persze hogy elvetették a sulykot. Így érkeztek el 1948 novemberéig. S akkor elvitték őket Goli otokra. Az akkor már jócskán elcsigázott két ember pusztulást jövendölt. De hogy hangoskodtak a marhavagonban is meg a fegyintézetben is! No, de idővel megpuhultak azért.

Mato Meštrević, a legidősebb testvér, betegen került haza a háborúból. Gyógykezelésre küldték, de a gyógyulásban ő maga sem hitt. Úgy jött meg, fura kötéssel a nyakán, merthogy kelések borították a tarkóját egészen a feje búbjáig. Amikor kinyújtotta a nyakát a pólýából és körbepillantott, csak a zavaros szemefehérje látszott. Sorsába belenyugodva, tehetetlenül mosolyogva, de azért sértődötten is egyszersmind, hogy számára így végződik az

ezerkilencszáznegyvenötödik esztendő. Flekktífuszban halt meg? Agyhártagyulladásban? Vagy Isten akaratából?

Senija Meštrević, az édesanyjuk, talpig feketében járó, értelmes öregasszony, egészen meggörnyedt és kiszikkadt. Borókafenyőből durván faragott botjára támaszkodva, mellbe taszító, jeges szelekkel viaskodva döcögött végig a piactér szélén. Kezében élénkpiros, kis velúrpárna, a párnába beletűzve pedig fiainak a kitüntetései. Úgy zuhant be a Helyi Pártbizottság árkádos előcsarnokába, mint valami szakadékba; áramlott minden oldalról.

„Istenem, még mindig józan eszénél van!”

Átadta az érdemérmeket, s aláírás helyett keresztet rajzolt.

„Úgy is van. Ez az én nevem, a lánykori is meg az uram után is. Kereszt volt az egész életem”, motyogta elmerengve a tintával odarajzolt keresztben, amely úgy elmállott, mintha itatóspapírra írták volna.

Amikor Isten tudtára adta: lesz még tragédia, fogta a kötelet, és felkötötte magát.

HA MAJD MEGFÚJJÁK A HARSONÁKAT. — Jövök le a szkalinán, s olyan kép tárul eléem, amelyet a csüggettség végtelenül hosszú óráiban sem fogok elfelejteni: Stjepan K. bőr-, gyapjú- és szárítottnövény-kereskedő, szüleim esküvőkomája, beretválja halott apám arcát, a habot a bal keze mutatóujjára ragasztja, majd pimaszul a padlóra csapja:

„Így múlik el az élet is”, vélekedik.

Anyám pedig az esküvőkomájával való lelkes egyetértésben fújja:

„Úgy, úgy, kedves Stjepan, egykettőre elvisz magával az ördög mindent.”

Esőköpenyben, gyászszalaggal a karomon (és szúrós porszemmel a szememben még Gabela óta) a ravatalhoz lépek, és csókkal illetem apámat, mert búcsúzkodom tőle. Hallom, ahogy mindenki emleget. Itt és most magzattá váltam. Tűzben égő, szinte állati szemek merednek rám. Úgyszintén az egyik ápolónőnek tanult rokon lány két térde is. Hogy tesz majd egy mozdulatot, azt remélem. Ebben a feszes temetési hangulatban, azt hiszem, végül is fel kell villannia a jobb és izgalmasabb élet reménysugarának. Vonatfütty veri fel a táj, a sok száz hold terméketlen föld csendjét. Mintha a gyermekkor kísértene.

Mikor lesz vége mindennek? Annak, ami itt fölgyülemlett, le-

rakódott. Mintha csalóka tükröt tartanának elénk. A szobák falai-
ból árad a doh, bennetek meg fájdalmasan sajog az anya sírása,
aki már kora este kimegy a vasútállomásra, hogy ülőhelyet foglal-
jon az éjjeli személyvonat harmadosztályán. (De az ember azért
mindig vissza-visszatér, hogy megfeszítse a fenőszíjat, amelyen az
apám nyálat majzol szét; igen, puha tenyerével éppen most készül
megfenni a borotváját.)

Az apám előtt, aki gazfickónak számított a kereskedők között,
akinek orrából, dagadt szájából csak úgy áradt a hányásszag, az,
amely egyébként egész testén és jobb kezének azon a két ujján is
éreződött, amelyet mélyen ledugott a torkába, hogy ott az anyám
előtt rókázzon az ő frissen felsikált padlójára és kimosott lepe-
dőjére, hogy ott jajgasson-nyögjön összekuporodva az ágyon duz-
zadt szemekkel és pofával, a padlóra csorgó nyálában, amit aztán
az asztalterítőbe törölt, őelötte tehát, aki úgy jött meg a délutáni
vicinálissal, mint egy két lábon járó pálinkástömlő, s horkolt vi-
lágna a nagyszobában, majd úgy ébredt, mint egy láztól elcsi-
gázott nagybeteg — nos, egy ilyen apa előtt olyan jelentéktelen
kis senkinek éreztem magam.

Azért talán, mert vasárnap reggelenként, amikor odaált a fo-
lyosón levő vak tükör elé, a megrögzött dohányos hangján, ren-
dítéletlen nyugalommal ilyeneket tudott mondani:

*„Nem halunk meg mindannyian, de egy szempillantás alatt
mindannyian át fogunk alakulni, ha majd megfűjják a barsoná-
kat.”*

Milyen kínszenvedés jut osztályrészül annak, aki Jézus Krisztus
kedves arcvonásait csupán gyermekkori emlékei között őrizi? Örü-
lünk a reggeli napfénynek, de ez nem csökkenti szenvedéseinket,
amelyet születésünktől fogva hordozunk. Mindenkinek, aki némi-
leg nagyobb tisztelettel viseltetik a Titok iránt, már a Krizma
bizonyossága percében, fel kellene figyelnie a Halál felé vezető út
e magánosságára. Mi pedig undorral fordítjuk el fejünket a kony-
haasztalon kiterített testtől, ámbár az anyai kéz érintése mindent
bearanyoz. (Gondoljunk csak arra, milyen nyugalommal húzta fel
a harisnyát, majd a cipőt halott apám hideg és meredt lábára.)

Mennyi kurázi kell ahhoz (amellyel, igaz, apám sem dicseked-
hetett), hogy az ember, mint valami álomban, átmenjen azon a
keskeny ösvényen, amely apám szatócsboltját és Antun Meštrević
kertjét elválasztotta, és itt a kertben, ahol a literes flaskóval maga

előtt, a kerek kőasztalra támaszkodva, könyökölve annyiszor üldögélt, átszólni a borostyánnal befuttatott kerítésen:

„No, és mi lett a füzeteimmel?”

Ha talán ezek a füzetek tartalmazták az igazságot, akkor — anélkül, hogy egy pillanatig is keseregnénk a múlton — minden bizonnyal elvesztettük őket. Ez minden, ami Apa és Fiú között elhangzott.

„Mindent, amit láttunk és hallottunk, néktek is hírül adjuk, hogy közösségetek legyen velünk, nekünk pedig az Atyában van közösségünk. Írjuk pedig ezt néktek azért, hogy teljes legyen a mi örömünk.”

BORBÉLY János fordítása